

mgr Łukasz Presnarowicz
asystent badawczo-dydaktyczny w Katedrze Prawa Podatkowego
Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku
e-mail: l.presnarowicz@uwb.edu.pl
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6661-9899>

Lekcja: System prawa (cechy i charakterystyka). Rodzaje prawa.¹

SŁOWA KLUCZOWE: system prawa, gałąź prawa, luka prawna, podział prawa

WPROWADZENIE

Zagadnienia związane z prawem możemy dostrzec na różnych poziomach naszej codzienności. Wszystkie żywe stworzenia (ludzie czy zwierzęta) są podmiotami prawa, a patrząc przez okno każdy element krajobrazu w jakimś zakresie stanowi przedmiot prawa – z blokiem związane jest prawo budowlane, drzewa nawiązują do prawa ochrony środowiska, poruszające się pojazdy muszą stosować się do prawa o ruchu drogowym, linie energetyczne dają początek prawu energetycznemu, patrząc w niebo i planując najbliższe wakacje samolotem nawiązujemy do prawa lotniczego, a za nieboskłonem rozpoczynają się marzenia o byciu astronautą (czym zajmuje się już prawo kosmiczne).

Ogół norm obowiązujących na danym terytorium oraz czasie nazywany jest systemem prawa. Normy te są usystematyzowane w sposób pionowy oraz poziomy. O systematyzacji pionowej będziemy mówili w zakresie zasady hierarchiczności prawa, natomiast pod pojęciem systematyzacji poziomej będziemy rozumieli podział na pewne działy norm tworzące gałęzie prawa.

W niniejszym materiale zostaną omówione zagadnienia dotyczące zasad systemu prawa, jak również systematyzacji poziomej (gałęzi prawa) oraz możliwych do wyodrębnienia rodzajów prawa.

---

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II” nr projektu NdS-II/SN/0131/2023/01 kwota dofinansowania 431 200,00 zł całkowita wartość projektu” 431 200,00 zł.

CZĘŚĆ GŁÓWNA

Zasada hierarchiczności (Czy ten, kto jest wyżej zawsze ma rację?)

Zasada ta nawiązuje do pionowej systematyki prawa. Wszystkie akty prawa powszechnie obowiązującego muszą być zgodne z aktem wyższego stopnia wobec nich. Całość regulacji prawnych powinna natomiast być zgodna z najwyższej rangi aktem prawa w Polsce – Konstytucją. To znaczy, że nie tylko przepisy ustawowe muszą być zgodne z Konstytucją, ale również zgodność ta musi być zachowana np. w rozporządzeniach, które jako akty wykonawcze wydawane są na podstawie stosowanego upoważnienia zawartego w ustawie.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że wraz ze wstąpieniem przez Polskę w struktury Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 r. również normy prawa unijnego mają moc powszechnie obowiązującą w naszym kraju.

Zasada spójności (Czy spójność zawsze oznacza niesprzeczność?)

Pod pojęciem spójności systemu prawa rozumie się taki system norm, w którym nie występują normy ze sobą niezgodne przy jednoczesnym powiązaniu obowiązujących norm rozmaitymi więziami². Zgodnie z tą zasadą system prawa jest uznawany za spójny, a przynajmniej (jak wskazuje Jerzy Wróblewski³): „(...) w dostatecznym stopniu niesprzeczny”⁴. Przyznam, że posłużenie się takim sposobem gradacji („w dostatecznym stopniu”) oddaje niejako całość tej zasady. W pierwszej kolejności bowiem wskazujemy na zasadę zgodnie z którą przyjmujemy, że system prawa jest niesprzeczny ze sobą, jednak prawda ukazująca się w procesie stosowania prawa na co dzień wskazuje na pojawiające się nieścisłości czy problemy interpretacyjne. Mnogość aktów prawnych różnego szczebla, jak również ciągłe pojawianie się nowych aktów prawa sprawia, że zachowanie tej spójności jest zadaniem trudnym. Wskazując, że system prawa jest niesprzeczny „w dostatecznym stopniu” Jerzy Wróblewski podkreśla, że nawet jeżeli od tej zasady możemy dostrzec wyjątki w praktyce, to nieścisłości te nie stanowią bariery uniemożliwiającej stosowanie prawa.

---

² S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 105.

³ Jerzy Wróblewski (1926 - 1990) – polski teoretyk prawa, profesor nauk prawnych, nauczyciel akademicki, w latach 1981–1984 rektor Uniwersytetu Łódzkiego.

⁴ J. Wróblewski, *Zasady tworzenia prawa*, Warszawa 1989, s. 11.

Zasada zupełności (Czy zupełny system może zawierać luki?)

Z założenia system prawa powinien być zupełny. Przez te pojęcie rozumie się taki system, w którym na podstawie norm należących do owego systemu da się orzec o każdym dowolnym zachowaniu, że jest przez te normy zakazane lub nakazane czy też jest, ze względu na normy tego systemu obojętne⁵.

Pojęcie „luka prawna” zdaje się stać niejako w sprzeczności z zasadą zupełności. Pojawia się w tym miejscu dość zasadne pytanie: skąd luka w bycie, który z zasady ma być zupełny? Odniesienie się do tak postawionego pytania wymaga od nas analizy czym jest luka, a dokładniej – owa luka prawna. Pojęcie „luka” oznacza miejsce niezapełnione czymś, puste, brakujący fragment tekstu.

Możliwy jest podział luk prawnych na⁶:

1. luki konstrukcyjne – pojawia się w sytuacji, gdy system prawa przewiduje z daną czynnością określone skutki prawne, jednak nie określa sposobu dokonania danej czynności,
2. luki aksjologiczne – pojawia się w sytuacji, gdy ktoś ocenia, że system prawa powinien inaczej regulować pewne zagadnienia (tzw. luka pozorna)
3. tzw. luki logiczne – pojawia się w sytuacji, gdy dane zachowanie jest unormowane przez dwie lub więcej norm prawa, które są ze sobą sprzeczne, co powoduje brak zrozumienia u adresata normy jak ma się zachować zgodnie z prawem.

Większość bowiem wad techniki prawodawczej (związane z konstruowaniem aktu prawnego) można usunąć w drodze praktyki (w tym miejscu należy docenić rolę sądów powszechnych i administracyjnych, choć ich wyroki nie są źródłami prawa w Polsce), jak również w drodze analizy prawa w ramach doktryny prawniczej (w tym celu pomocna jest przede wszystkim wykładnia przepisów prawa).

Nie zawsze powstawanie luk prawnych będzie efektem zaniedbania ze strony prawodawcy – czasami również mogą one być efektem następujących zmian społecznych lub „starzenia” się innych regulacji obowiązujących w trakcie ich powstawania, a nie dostosowanych do wprowadzonych zmian prawnych.

⁵ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1993, s. 221.

⁶ R. Sarkowicz, *System prawa* [w:] R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*, Kraków 1996, s.169-170.

Pojęcie „gałąź prawa” (czyli prawo jako drzewo z wieloma gałęziami)

Jak wskazano wyżej – podział na gałęzie prawa związany jest z poziomą strukturą przepisów prawa. Poprzez pojęcie gałęzi prawa rozumiemy odpowiednio usystematyzowaną grupę przepisów prawnych regulujących w sposób w miarę kompletny określoną dziedzinę życia społecznego⁷. Bazując na rozważaniach teoretycznych można wyodrębnić trzy kryteria podziału prawa na gałęzie⁸:

1. kryterium przedmiotowe – podział ze względu na treść regulowanych stosunków społecznych (obecnie podstawowe kryterium podziału gałęzi prawa),
2. kryterium podmiotowe – podział ze względu na podmioty, których sytuacja prawna jest regulowana (obecnie odgrywa marginalną rolę),
3. kryterium metody regulacji – pełni rolę posiłkową względem kryterium przedmiotowego, w ramach którego możemy wyodrębnić trzy podstawowe metody⁹:
  - a) cywilnoprawna – opiera się na równorzędności podmiotów prawa,
  - b) administracyjnoprawna – wyraża się w zwierzchniej pozycji organu państwowego wobec podmiotu czynności prawnej. W metodzie tej organ wykonuje swoje kompetencje władcze wobec podległego mu obywatela.
  - c) karnoprawna – wyraża się w istnieniu szeregu zakazów dotyczących dokonywania określonych działań, a w przypadku ich naruszenia istnieje nakaz zastosowania sankcji w postaci kary.

Przykładowe gałęzie prawa:

1. Prawo administracyjne
2. Prawo atomowe
3. Prawo autorskie
4. Prawo bankowe
5. Prawo budżetowe
6. Prawo celne

---

⁷ A. Bator, *Gałąź prawa* [w:] A. Bator, W. Gromski, A. Kozak, S. Kaźmierczyk, Z. Pulka, *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, Warszawa 2008, s. 157.

⁸ L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2014, s. 74.

⁹ M. Korpacz, *Systematyka prawa* [w:] G. Kryszewski (red.), *Wprowadzenie do nauk o państwie i prawie*, Białystok 2005, s. 206.

7. Prawo cywilne
8. Prawo dewizowe
9. Prawo dyplomatyczne
10. Prawo energetyczne
11. Prawo finansowe
12. Prawo gospodarcze prywatne
13. Prawo gospodarcze publiczne
14. Prawo górnicze
15. Prawo karne
16. Prawo konkurencji
17. Prawo konstytucyjne
18. Prawo konsularne
19. Prawo kosmiczne
20. Prawo lotnicze
21. Prawo medyczne
22. Prawo prywatne międzynarodowe
23. Prawo morskie
24. Prawo ochrony środowiska
25. Prawo oświatowe
26. Prawo podatkowe
27. Prawo pracy
28. Prawo pocztowe
29. Prawo żywnościowe
30. Prawo rodzinne
31. Prawo rolne
32. Prawo sportowe
33. Prawo telekomunikacyjne
34. Prawo traktatów
35. Prawo transportowe
36. Prawo własności intelektualnie
37. Prawo własności przemysłowej
38. Prawo wodne

39. Prawo wyborcze

40. Prawo wykroczeń

41. Prawo wyznaniowe

Dodatkowo należy pamiętać, że każda z wyżej wymienionych gałęzi prawa ma również swoją wewnętrzną, dającą się wyodrębnić systematykę, jak również w ramach możemy wyróżnić normy prawa procesowego, a przez to jednocześnie wyodrębnić gałęzie prawa takie jak m.in. prawo postępowania cywilnego, prawo postępowania karnego, prawo postępowania administracyjnego (z którego przykładowo wyodrębniło się prawo postępowania podatkowego).

Analizując powyższe warto więc zaznaczyć, że nie ma jednoznacznie i precyzyjnie określonych kryteriów, które pozwalałyby na zakwalifikowanie danej normy prawnej do konkretnej gałęzi prawa, stąd możemy spotkać się z mniej lub bardziej szczegółowymi podziałami prawa. Należy zwrócić uwagę, że obserwowana jest tendencja do wyodrębniania coraz bardziej wyspecjalizowanych działów – nowych gałęzi prawa regulujących dane stosunki społeczne. Wynika to m.in. ze zróżnicowania obrotu prawnego, coraz silniejszej tendencji do specjalizowania się prawotwórstwa, a także profesjonalizacji obsługi prawnej przez pełnomocników¹⁰.

Prawo cywilne, karne i administracyjne

Mając na uwadze powyżej opisane metody regulacji (cywilnoprawną, administracyjnoprawną oraz karnoprawną) warto wyjaśnić, jakie zagadnienia regulują te trzy podstawowe gałęzie prawa. W tym miejscu należy jednak wskazać, że pisząc, że są to „podstawowe gałęzie prawa” nie mam wcale na myśli faktu, że są one najważniejsze – takie stopniowanie (gradacja) gałęzi prawa nie jest przewidziana w doktrynie prawa, gdyż nie miałaby ona racji bytu. Należy przyjąć, że każda gałąź jest ważna i odgrywa istotną rolę w ramach polskiego systemu prawa. Nie każdego obywatela dotyczą jednak kwestie zakładania spółek w Polsce (czym zajmuje się prawo gospodarcze prywatne tj. prawo handlowe), jednak każdy w którymś momencie ma styczność z organami władzy publicznej przez wizytę np. w urzędzie miasta (wtedy może się przydać prawo administracyjne czy prawo postępowania

---

¹⁰ A. Bator, *Gałąź prawa* [w:] A. Bator, W. Gromski, A. Kozak, S. Kaźmierczyk, Z. Pulka, *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, Warszawa 2008, s. 157.

administracyjnego). Tłumacząc to jednak najbardziej szczegółowym przykładzie - nie każdego z nas będzie dotyczyła kwestia uzyskania odszkodowania za kawałek satelity, który zniszczył dom (czego dotyczy prawo międzynarodowe publiczne, czy szczegółowej elementy prawa kosmicznego), jednak zdecydowanie częściej toczą się postępowania dotyczące uzyskania odszkodowania za zalanie przez sąsiada naszego mieszkania (co jest zagadnieniem z prawa cywilnego).

Prawo cywilne reguluje stosunki między równorzędnymi podmiotami prawa (zarówno między osobami fizycznymi, jak i osobami prawnymi). Dotyczy ono stosunków o charakterze majątkowym (np. sprzedaż, najem, umowa zlecenia, umowa o dzieło), jak również stosunków o charakterze niemajątkowym (np. ochrona dóbr osobistych takich jak: cześć, wizerunek, godność, nazwisko). W jego ramach możemy wyodrębnić np. postępowanie cywilne, prawo rodzinne, prawo spadkowe, prawo rzeczowe czy prawo handlowe.

Prawo karne reguluje zasady odpowiedzialności karnej. Normy prawa karnego stanowią o tym, jakie zachowania stanowią czyn zabroniony i jaki wymiar kary może być za nie orzeczony przez sąd. Państwo decyduje się bowiem na wprowadzenie pewnych zakazów nie tylko celem ochrony jednostki, ale również celem ochrony interesu publicznego. W jego ramach możemy wyodrębnić np. postępowanie karne, prawo wykroczeń, prawo karne skarbowe.

Prawo administracyjne reguluje szeroko rozumianą działalność organów władzy publicznej. W jego ramach możemy wyodrębnić mnogą liczbę gałęzi prawa, np. prawo postępowania administracyjnego, prawo gospodarcze publiczne, prawo oświatowe, prawo ochrony środowiska, prawo konkurencji czy prawo energetyczne.

Prawo międzynarodowe, krajowe i miejscowe

Podział prawa na prawo międzynarodowe, krajowe oraz miejscowe nawiązuje do kryterium terytorialnego związanego z zasięgiem obowiązywania konkretnych przepisów.

Prawo międzynarodowe reguluje stosunki na arenie międzynarodowej dotyczące państw, organizacji międzynarodowych czy innych podmiotów mających zdolność do działania w stosunkach międzynarodowych.

Prawo krajowe obejmuje swoim zasięgiem terytorium danego, konkretnego państwa. W jego skład wchodzi wszystkie akty prawne, które zgodnie z prawem powszechnie na danym terytorium obowiązującym – stanowią źródła prawa.

Prawo miejscowe stanowi część prawa krajowego obejmując swoim zasięgiem ściśle określoną część państwa, dla której upoważniony organ władzy publicznej ma kompetencje do wydawania aktów prawa miejscowego przyznane na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie. Wskazać tu należy na akty ustanawiane przez wojewodę lub organy samorządu terytorialnego (rady gmin, rady powiatów i sejmiki województw).

Prawo prywatne i publiczne

Kolejnym podziałem prawa, który zakorzenił się w doktrynie prawa jest podział na prawo prywatne i publiczne. Podział ten sięga swoimi „korzeniami” czasu starożytnego Rzymu, w pracach wybitnego jurysty – Ulpiana – który przez prawo publiczne rozumiał prawo dotyczące Republiki Rzymskiej (odnoszące się do interesu publicznego), a prawo prywatne utożsamiał z interesem jednostek¹¹.

Współcześnie czerpiemy wiele z wprowadzonego kryterium podziału przez Ulpiana. W ramach regulacji prawa publicznego kwalifikowane są bowiem te przepisy, dotyczące zagadnień związanych z działaniem władzy państwowej lub samorządowej, jak również te, które w sposób oczywisty zabezpieczają szeroko pojęty interes publiczny. Za prawo publiczne uznajemy przykładowo prawo karne czy prawo administracyjne.

Na drugim biegunie tego podziału mamy prawo prywatne i jak sama nazwa jego wskazuje – dotyczy kwestii prywatnych, które zachodzą między równymi sobie podmiotami (osobami fizycznymi lub osobami prawnymi) w ramach stosunków prawnych. Sztandarowym przykładem prawa prywatnego jest prawo cywilne.

Ciągły rozwój gałęzi prawa sprawia, że niejednokrotnie trudno jest zaliczyć daną gałąź prawa do prawa publicznego i prawa prywatnego. Wskazuje się, że podział ten może być uznany we współczesnym świetle za zbyt sztywny i niedostosowany do realiów obecnych stosunków prawnych, gdyż można stwierdzić, że niektóre przepisy mają cechy zarówno prawa publicznego, jak i w pewnych aspektach prawa prywatnego (tzn. nie są pod tym kątem jednolite).

---

¹¹ A. Jamróz, *Wprowadzenie do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 65.

Prawo materialne i formalne

Dokonanie takiego podziału prawa ułatwia zrozumienie, że prawo materialne reguluje ogół praw i obowiązków podmiotów (oraz ewentualne sankcje za przekroczenie przepisów prawa), natomiast prawo formalne (nazywane również niekiedy prawem postępowania lub prawem proceduralnym) niejako zabezpiecza przepisy prawa materialnego przez wskazanie odpowiednich sposobów postępowania¹². Niektórzy złośliwie twierdzą, że prawo formalne odgrywa rolę „służalczą” względem prawa materialnego, gdyż jedynie realizuje jego normy w praktyce. Prawdą jest, że normy procesowe nie mogą mieć samodzielnej racji bytu, jednak dopiero zagwarantowanie prawidłowego toku postępowania przez przepisy prawa proceduralnego daje podmiotom gwarancję rzetelności procesu, a przez to również właściwego zastosowania norm prawa materialnego.

Tytułem przykładu można wskazać, że do prawa materialnego zaliczamy ustawy takiej jak m.in. kodeks cywilny czy kodeks karny, natomiast do prawa formalnego zaliczymy m.in. kodeks postępowania cywilnego oraz kodeks postępowania karnego. Należy jednak zaznaczyć, że obowiązują również ustawy, w których możemy odszukać zarówno przepisy prawa materialnego, jak i formalnego, np. Ordynacja podatkowa w jednej części stanowi o prawach i obowiązkach podmiotów (m.in. podatników) stanowiąc fundament prawa podatkowego w Polsce, natomiast w drugiej części tego aktu znajdziemy przepisy regulujące postępowanie przed organami podatkowymi.

Prawo pisane i niepisane

Podział prawa na pisane i niepisane nawiązuje historycznie do toku powstawania regulacji prawnych, które pierwotnie nie były nigdzie spisywane, ale przekazywane w formie ustnej (niepisanej). Dopiero później doczekały się „przelania na papier” i przekazywania w formie pisemnej kolejnym pokoleniom. Obecnie prawo pisane stanowi podstawę prawa w Polsce. Regulacje prawne wprowadzane są w formie aktów prawnych różnej rangi (np. ustawy, rozporządzenia czy uchwały), jednak zawsze mają one formę pisemną i podlegają ogłoszeniu w odpowiednim publikatorze (np. ustawy publikowane są w Dzienniku Ustaw), aby mogły mieć moc powszechnie obowiązującą.

---

¹² S. Ehrlich, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1979, s. 156.

Prawo niepisane (zwane również niekiedy „zwyczaj”) może charakteryzować się również trwałym charakterem (podobnie jak prawo pisane), jednak jest to uzależnione od systemu przyjętego w danej społeczności. Zaznaczyć trzeba jednak, że prawo niepisane nie stanowi jedyne fundamentu prawa w żadnym z państw. Warto jednak wiedzieć, że zwyczaj odgrywa dużą rolę w ramach prawa międzynarodowego publicznego.

PODSUMOWANIE

Prawo jest dziedziną, która cechuje się dynamicznym i nieustannym rozwojem, który następnie przekłada się na rozwój samego systemu prawnego. System prawa musi być zgodny względem trzech podstawowych zasad: hierarchiczności, zupełności oraz spójności. Jednocześnie pamiętać należy, że prawo ma swoje korzenie i wywodzi się z prawa rzymskiego, którego wpływ na ustawodawstwo dostrzegamy do dziś dnia. Podziały prawa dokonywane w doktrynie prawniczej pozwalają nam na uchwycenie jego istotny, a gałęzie tego prawa-drzewa nieustannie się mnożą i rozbudowują.

LITERATURA WYKORZYSTANA W PRACY:

Bator A., Gromski W. Kozak A., Kaźmierczyk S., Pulka Z., Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny, Warszawa 2008.

Ehrlich, S. Wstęp do nauki o państwie i prawie, Warszawa 1979.

Jamróz A., Wprowadzenie do prawoznawstwa, Warszawa 2011.

Kryszeń G.(red.), Wprowadzenie do nauk o państwie i prawie, Białystok 2005.

Morawski L., Wstęp do prawoznawstwa, Toruń 2014.

Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., Zarys teorii państwa i prawa, Warszawa 1993.

Wróblewski J., Zasady tworzenia prawa, Warszawa 1989.

Wronkowska S., Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa, Poznań 2005.

LITERATURA PROPONOWANA DO SAMOKSZTAŁCENIA:

Bator A. (red.), Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny.

Jamróz A., Wprowadzenie do prawoznawstwa.

SCENARIUSZ DO LEKCJI**System prawa (cechy i charakterystyka). Rodzaje prawa****Cele:**

- zapoznanie ucznia z pojęciem „system prawa” oraz zasadami jego dotyczącymi,
- wyjaśnienie pojęcia „luka prawna”,
- przybliżenie podziału prawa,
- kształtowanie w uczniu kreatywnego i krytycznego myślenia.

Planowane efekty kształcenia:

1. Uczeń prawidłowo definiuje pojęcie „system prawa” oraz zna zasady jego dotyczące,
2. Uczeń rozumie pojęcie „luka prawna” i potrafi wskazać metody w procesie stosowania prawa mające na celu wyeliminowanie luki.
3. Uczeń potrafi wyróżnić prawo publiczne oraz prawo prywatne i wskazuje ich cechy charakterystyczne.
4. Uczeń zdaje sobie sprawę, że prawo jest dyscypliną podlegającą nieustającym zmianom, co przekłada się na ciągły rozwój i poszerzanie katalogu gałęzi prawa.

Metody i formy pracy: wykład, dyskusja, praca w grupach, praca indywidualna, praca z tekstem.

Przebieg lekcji:

1. WSTĘP: czynności organizacyjne, zapoznanie Uczniów z tematem i celem lekcji. Przypomnienie kluczowych zagadnień z poprzednich zajęć.

2. ROZWINIĘCIE:

- a) System prawa

Nauczyciel prosi uczniów o podanie skojarzeń dotyczących pojęcia „system prawa” i zapisuje je w widocznym miejscu (np. na tablicy lub dużej kartce).

Z podanych słów uczniowie próbują stworzyć własną definicję „systemu prawa”,

Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy i każdej z nich przekazuje zapisaną na kartce zasadę dotyczącą systemu prawa (zasada hierarchiczności, zasada spójności oraz zasada zupełności) wraz z bazą „słów zakazanych” (o czym niżej),

Uczniowie w grupach próbują ustalić co rozumieją pod pojęciem danej zasady, a następnie próbują ją wyjaśnić – pozostałe grupy zgadują (grupa otrzymuje kartę, których słów NIE MOŻE użyć podczas opisywania zasady – zasady jak w popularnej grze planszowej (baza proponowanych słów zabronionych poniżej; uczniowie od razu dostają również bazę słów, których nie mogą użyć, aby mogli się przygotować do zadania; gdy uczeń użyje słowa zabronionego nauczyciel upomina grupę, aby wyjaśniała zasadę za pomocą innych słów).

Proponowane pytania do uczniów przy omawianiu zasady zupełności:

- Co to są luki prawne?
- Czy luki w prawie powstają czy są „odkrywane” w trakcie stosowania prawa?
- Dlaczego występują luki w prawie?

Czy Waszym zdaniem występowanie luk w prawie jest zjawiskiem pozytywnym w procesie stosowania prawa?

Czy występowanie luk w prawie wyklucza uznanie systemu prawa za zupełny?

Jak można eliminować powstające luki prawne?

b) Rodzaje prawa

Nauczyciel dokonuje zdefiniowania pojęcia „gałąź prawa”. Nauczyciel przy tym punkcie zajęć może podać jedynie jeden przykład (np. prawo karne). Ważne, aby w tym momencie został podany max jeden przykład, gdyż będzie to ważne przy następnym zadaniu.

Pozostając w grupach uczniowie starają się wypisać w ciągu 1 minuty jak najwięcej gałęzi prawa – wygrywa grupa, która wypisze ich najwięcej – pojawiające się gałęzie prawa warto zapisać na tablicy, aby wszyscy je widzieli;

Proponowane pytania do uczniów przy omawianiu gałęzi prawa:

- Czy katalog gałęzi prawa jest katalogiem zamkniętym?
- Czy podlega rozszerzaniu/zawężaniu?

Kontynuacja pracy w grupie – analiza tekstu oraz odpowiedź na pytanie do tekstu.

Proponowane pytania do uczniów przy omawianiu tematyki prawa publicznego i prawa prywatnego:

- Czy sztywny podział na prawo publiczne i prawo prywatne jest nadal aktualny?
- Czy nie dochodzi do zanikania granic między nimi?

Przybliżenie uczniom pozostałych podstawowych możliwości podziału prawa wraz z ich charakterystyką (prawo międzynarodowe, prawo krajowe, prawo miejscowe, prawo materialne, prawo formalne, prawo pisane, prawo niepisane) i krótkie podsumowanie najważniejszych zagadnień z zajęć (krótki film).

3. ZAKOŃCZENIE: Podsumowująca dyskusja na temat nieustannego rozwoju prawa.

ANALIZA TEKSTU - T. Palmirski (red.), Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księga pierwsza. O sprawiedliwości i prawie, Kraków 2013, s. 159.

<Ten, kto> zamierza studiować prawo, powinien w pierwszej kolejności poznać pochodzenie terminu „prawo” (*ius*). Pochodzi ono od słowa *iustitia* (sprawiedliwość, prawość, uczciwość). Jak to bowiem trafnie ujął Celsus, prawo jest sztuką (praktyczną umiejętnością) stosowania tego, co dobre i słuszne. Z tego też powodu ktoś mógłby określić nas <jurystów> mianem kapłanów. Strzeżemy bowiem sprawiedliwości i publicznie głosimy wiedzę na temat tego, co dobre i słuszne, oddzielając <to co> sprawiedliwe od <rzeczy> niesprawiedliwych, <rzeczy> dozwolone od <tych, które są> zabronione, <a wszystko to dla> uczynienia ludzi dobrymi, nie tylko <przez wywołanie w nich> bojaźni w obliczu grożących kar, lecz <przede wszystkim> pokazując możliwość osiągnięcia stąd pewnych korzyści. <I czyniąc to> zdążamy do prawdziwej, jak mniemam, filozofii, a nie do jej pozorów. Istnieją zaś dwie gałęzie nauki <prawa>: publiczna i prywatna. Prawo publiczne jest tym <prawem>, które odnosi się do ustroju państwa, a niektóre dla jednostek. <Na> prawo publiczne składają się normy prawne dotyczące kultu, kapłanów i magistratur. <Natomiast> prawo prywatne dzieli się na trzy części. Składa się ono bowiem z norm mających swe źródło albo w prawie naturalnym, albo w *ius gentium*, albo w *ius civile*. Prawem naturalnym jest to <prawo>, którego natura nauczyła wszystkie stworzenia. Jest ono bowiem właściwe nie tylko rodzajowi ludzkiemu, lecz wszystkim istotom, jakie rodzą się na lądzie, w morzu, a także ptakom. (...) *Ius gentium* jest to <prawo>, którym posługują się narody. Łatwo dostrzec, że różni się ono od <prawa> naturalnego, ponieważ to drugie wspólne jest wszystkim stworzeniom, *ius gentium* zaś samym tylko ludziom.

Pytania do tekstu:

1. Wyjaśnij, jak rozumieć słowa Celsusa: „Prawo jest sztuką stosowania tego, co dobre i słusze”.
2. Czy starożytni Rzymianie rozumieli pojęcie prawa publicznego identycznie jak rozumiemy je współcześnie? Jeżeli nie – wskaż różnice.
3. Zastanów się co w odniesieniu do powyższego tekstu może oznaczać pojęcie „dychotomia prawa”. (Podpowiedź: wyraz „dychotomia” wywodzi się z języka greckiego, który tłumaczy się jako „podział na dwie równe części”).

BAZA „SŁÓW ZABRONIONYCH”

Zasada hierarchiczności: wyżej, niżej, zależeć, podlegać

Zasada spójności: jednolitość, złączenie,

Zasada zupełności: całość, wszystko, komplet, zbiór.